

BUILDING DIALOGUE

อานันท์ ปันยารชุนกับการสร้างสะพานแห่งความเข้าใจในยุคแห่งการแบ่งแยก

ธนกร จัวงพานิช

ด้วยอายุ 85 ปีและบทบาทที่โดดเด่นตลอดอาชีพการทำงานหรือแม้แต่ในยามเกษียณ ชื่อของอานันท์ ปันยารชุน มาพร้อมกับ ‘ภาพความทรงจำ’ ที่หลากหลาย

บางคนจดจำเขาในฐานะข้าราชการเทคโนโลยีคนแรกที่ใช้ประเทศชาติด้วยเพียบพร้อมในวิชาความรู้จนบรรลุถึงที่สุดของสายอาชีพในฐานะปลัดกระทรวงต่างประเทศ บางคนจดจำเขาในฐานะนายกรัฐมนตรีจากการรัฐประหารผู้เป็น ‘อัครวิเศษมาฆา’ ของบ้านเมืองในยามวิกฤตถึง 2 วาระ บางคนเรียกเขาว่า ‘ผู้ดีรัตนโกสินทร์’ หรือ ‘อีลีท’ ผู้ส่งด้วยชาติตระกูลและการศึกษาชั้นเยี่ยมจากต่างประเทศและในที่สุด ในยุคการเมืองแบ่งขั้ว หลายคนสรุปว่าเขาคือ ‘เสือเหลือง’ ผู้เห็นใจการรัฐประหาร และเหนียวแน่นายอุดมการณ์แบบเสื้อแดง

อย่างไรก็ตาม นอกจากภาพความทรงจำเหล่านี้ ยังมีภาพอีกมากบรรจุอยู่ใน ‘อัลบั้ม’ ของความเป็นอานันท์ ที่กินเวลายาวนานร่วม 9 ทศวรรษ และหลายภาพอยู่เหนือการเหมารวมแบบรวบรัด เช่น นอกเหนือจากการเป็นข้าราชการ ในอีกห้วงเวลาหนึ่ง เขายังเคยดำรงตำแหน่งเป็นถึงประธานกรรมการหรือกรรมการในบริษัทเอกชนยักษ์ใหญ่ ตั้งแต่สหยูเนียน, ไอ บี เอ็ม, ไชม์ คาร์บี, ธนาकारไทยพาณิชย์ ไปจนกระทั่งตำแหน่งประธานสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

นอกเหนือจากการเป็น ‘นายกรัฐมนตรีจากการรัฐประหาร’ ที่คนโจมตี เขาคือเอกอัครราชทูตตัวแทนประเทศในปรากรของโลกรเสรีอย่างสหรัฐอเมริกา แคนาดาและผู้แทนถาวรแห่งประเทศไทยประจำสหประชาชาติ รวมถึงได้รับความไว้วางใจให้ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิระดับสูงด้านภัยคุกคาม ความท้าทาย และการเปลี่ยนแปลง ขององค์การสหประชาชาติ (The United Nations' High-level Panel on Threats, Challenges and Change)

สุดท้าย นอกเหนือจากภาพลักษณ์การเป็นชนชั้นนำผู้พูดภาษาอังกฤษด้วยปฏิภาณและโวหารเฉียบขาดอย่าง “สุภาพบุรุษอังกฤษ” เขาคือประธานคณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่กล่าวกันว่าสร้างการมีส่วนร่วมให้ประชาชนไทยสูงสุด จนได้รับสมญานามว่า ‘รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน’

ในยุคสมัยที่การแบ่งขั้วรุนแรงขึ้นทุกขณะระหว่างค่ายเสรีนิยม-อนุรักษนิยม ความเป็นรัฐ-เอกชน ความเป็นท้องถิ่น-ความเป็นสากล ดังแสดงออกในปรากฏการณ์ปรวนแปรของการเมืองโลกและไทย บทสัมภาษณ์อานันท์ ปันยารชุน ผู้เคยใช้ชีวิตในหลากขั้วที่ตรงข้าม อาจชี้เส้นทางสำหรับ ‘พุดคุย’ และเดินทางต่อโดยไม่ยึดติดกับการเผชิญหน้าทางความคิดที่เป็นอุปสรรคของการปฏิบัติงาน

ข้าวตรงข้าม

“ที่ผมมองเห็นแน่ชัดคือความเสื่อมโทรมของประชาธิปไตยแบบ Liberal Democracy เพราะมาตรฐานของข่าว มาตรฐานของการให้ข้อมูลตกต่ำไปเยอะ อย่างที่นายกรัฐมนตรี

วินสตัน เชอร์ชิล เคยกล่าวไว้ว่า ‘ระบอบประชาธิปไตยไม่ใช่ระบอบที่ดีที่สุด แต่เป็นระบอบการปกครองที่เลวร้ายที่สุด’ เราเริ่มมาตั้งแต่ไหนแต่ไร อย่างที่ผมเคยพูดที่กรุงบรัสเซลส์ ประชาธิปไตยมี 7 เส้า ซึ่งใน 7 เส้า การเลือกตั้งเป็นเพียงเส้าเดียว แต่อีก 6 เส้าเป็นเรื่องของสันติธรรมทางการเมือง การปกครองโดยหลักนิติธรรม เสรีภาพในการแสดงออก ความรับผิดชอบต่อประชาชนและความโปร่งใส การกระจายอำนาจ และภาคประชาสังคม ซึ่งแต่ละสังคมก็ย่อมมีเส้นทางวิวัฒนาการในเรื่องเหล่านี้เป็นของตัวเอง

...คุณดูประวัติศาสตร์ทั่วโลก ในอังกฤษ ผู้หญิงยังไม่สามารถเลือกตั้งได้จนกระทั่งปี 1928 ที่มีการเดินขบวนจนเกิดสิ่งที่เรียกว่า ‘universal suffrage’ (สิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป) ฉะนั้น อังกฤษเรียกได้ว่าไม่ใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริงจนกระทั่งปี 1928-1929 ที่เขาอนุญาตให้ผู้หญิงโหวตได้ ที่อเมริกาก็เหมือนกัน ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยจริงๆ กระทั่งปี 1964 ที่มี Civil Rights Act มี Voter Registration Act ที่เริ่มให้สิทธิคนผิวดำไปลงทะเบียนเลือกตั้งได้ พอเป็นอย่างนี้ก็ไม่ต้องสงสัยว่าทำไมคนไทยยังไม่มีประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ เพราะมันย่อมมีเหตุผลที่ดี และไปว่าไม่ได้ด้วย อย่างของอังกฤษยังต้องใช้เวลากว่า 700 ปี อเมริกา 200 ปี กว่าจะมีประชาธิปไตยแท้จริง เราเพิ่งมีประชาธิปไตยมา 80 ปี ดังนั้นไม่ใช่ของแปลก

...อย่างไรก็ตาม ส่วนหนึ่งที่สำคัญของประชาธิปไตยคือต้องมี ‘well-informed public’ ตอนหลังไปแปลกันว่าต้องมีการศึกษา แต่จริงๆคือ หนึ่ง คนต้องมีความสนใจในเรื่องกระบวนการในเรื่องการเมือง สอง คือ คนต้องได้รับข้อมูลที่เพียงพอ ถูกต้อง และทันการ แต่ปัจจุบันสิ่งนี้ไม่มี ในอเมริกาไม่มีแล้ว ในอังกฤษก็ไม่มีแล้วเช่นเรื่อง Brexit ก็เป็นการพิสูจน์ว่าทั้งสองฝ่าย ฝ่ายที่ให้อยู่ในอียู กับฝ่ายให้ออกพูดปดทั้งสองฝ่าย เชื่อใน fake news พอเป็นอย่างนี้ ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกไม่ได้สร้างศรัทธาให้คนทั่วไป มีแต่ทำให้เห็นความเหลวแหลก และจุดบกพร่องของระบบ นับวันคนก็เลยยิ่งมองเห็นความดีงามในระบอบ Authoritarian (อำนาจนิยม) อย่างของนายกรัฐมนตรีนีลี กวน ยู ในสิงคโปร์

...แน่นอน ในหลักการประชาธิปไตยก็ยังคงเป็นระบอบการปกครองที่ ‘the least bad’ แต่เนื่องจากประชาธิปไตยต้องมียุคประกอบหลายอย่าง พอสิ่งเหล่านี้หลุดไปประชาธิปไตยก็เสื่อม ตรงกันข้ามการปกครองแบบใช้อำนาจ ถึงไม่ฟังเสียงประชาชนเท่าไร ถ้าสามารถทำให้คนพอใจได้ กลายเป็นของดีแล้ว อย่างคนสิงคโปร์เขาก็พอใจในสิ่งที่ ลี กวน ยู และคนที่ตามมาทำ ดังนั้นเขาไม่ต้องตัดสินใจว่าเขาจะต้องเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตกหรือเปล่า มันจึงเกิด ‘ประชาธิปไตยแบบสิงคโปร์’ ขึ้นมา หรือแม้กระทั่งเกิด ‘ประชาธิปไตยแบบไทยๆ’ ขึ้นมา แต่ความต่างคือพอบอกว่าประชาธิปไตยแบบสิงคโปร์นี้เรารู้ว่าหมายถึงอะไร เพราะเขามีพิมพ์เขียว เขาปกครองมา 40-50 ปีแล้ว แต่พอบอกประชาธิปไตยแบบไทยๆ เราก็คือ เออ---แบบไหนล่ะ”

ข้ามตรงข้าม

หลายคนอาจเห็นว่าคำตอบลักษณะนี้ของอานันท์เป็นเสมือนการยอมรับระบอบเผด็จการ และไม่ชื่อตรงต่ออุดมคติของประชาธิปไตย แต่สำหรับอานันท์ ผู้เคยกล่าวในคำบรรยายสาธารณะที่จัดร่วมกันระหว่าง Cambridge Society, Oxford Society และ Harvard Club ณ กรุงบรัสเซล ว่าการสร้างประชาธิปไตยนั้นต้องมี ‘the art of the possible (ศิลปะแห่งความเป็นไปได้)’ รวมอยู่ด้วย อีกทั้งได้เคยใช้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่มาจากพรรคประชาธิปัตย์ทำโครงการสร้างเมืองที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ให้ ‘เป็นไปได้’ มาแล้ว การจำแนกชื่อระบอบดูเหมือนจะไม่สำคัญมากเท่ากับสิ่งที่เป็นไปได้และสิ่งที่ปฏิบัติได้ในความเป็นจริง

“สิ่งที่ควรมองคือ หนึ่ง รัฐบาลสามารถให้บริการขั้นพื้นฐานได้หรือเปล่า เราชอบพูดกันว่าคนไทยแตกต่างกันเป็นความคิดแบบเหลือง-แดง ไม่เลย ความแตกต่างของเราไม่ได้เป็นความแตกต่างด้าน ideology หรืออุดมการณ์ทางการเมือง คนไทยโชคดี คือไม่เป็น fanatic ไม่คลั่งศาสนา ไม่คลั่งอุดมการณ์ เชื้อชาติ การเมือง ปัญหาอยู่แค่ว่าคุณตกลงกันได้ไหมว่าความยุติธรรมทางสังคมอยู่ที่ไหน คุณมีมาตรการอย่างไรที่จะให้เกิดความยุติธรรมในทางเศรษฐกิจ ทางการศึกษา คุณจะทำอะไรเรื่องความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ในเมื่อ 5 % ของคนไทยครอบครองความมั่งคั่งกว่า 90 % ของประเทศ หรือในเมื่อประเทศไทยเป็นอันดับ 3 ของโลกที่มีความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจนกับคนรวยมากที่สุด รองจากรัสเซียและอินเดีย คุณจะทำอะไรให้คนรู้สึกว่าการเมืองมีความยุติธรรมมากขึ้น

...ประเด็นเหล่านี้ไม่เกี่ยวกับความเป็นเหลือง-เป็นแดง ไม่เกี่ยวเลย ปัญหาคือประชาชนเขามีพอกินพอใช้ไหม เขามีบ้านอยู่ไหม เขามีเสื้อผ้าไหม มีการรักษาพยาบาลไหม อย่างเรื่อง 30 บาทรักษาทุกโรค ต้องถือเป็นโครงการที่ดี อาจจะมีปัญหาเรื่องการบริหาร เรื่องงบประมาณอะไรก็ตาม แต่สุดท้ายเป็นโครงการที่ดี เป็น universal health scheme ที่มีผลสำเร็จ สิ่งนี้ไม่มีความคิดแตกต่างกันระหว่างเหลืองกับแดง สิ่งที่เราต้องทำจึงมีแค่การปรับปรุงความคิดและขัดเกลาให้มันดีขึ้น

...นอกจากนี้ อีกหนึ่งสิ่งที่ต้องดู คือมีการกดขี่ราษฎรในทางใดทางหนึ่งหรือเปล่า เช่น การไม่ให้พูด ไม่ให้ออกความคิดเห็นนี้มันเกินไปหรือเปล่า พูดง่ายๆคือ หลักการประชาธิปไตยบางอย่างต้องเก็บไว้ต้องพยายามส่งเสริม ผมไม่ใช่คนคลั่งประชาธิปไตย ผมก็รู้ว่าประชาธิปไตยมีจุดอ่อน แต่ผมว่าเราต้องยึดหลักการบางอย่างของประชาธิปไตยไว้ โดยผมไม่ใช่คนประเภททุกอย่างต้อง 100 % บางอย่าง 70 % ผมก็พอใจได้ เพราะทุกประเทศต้องมีระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย ปัญหาคือ 80 ปีของเราไม่ค่อยมีการเปลี่ยนผ่าน 80 ปีที่ผ่านมาเราไม่เคยเป็นประชาธิปไตยเลย แต่ถามว่าเมืองไทยเป็น dictator (เผด็จการ) ไหม ผมก็บอกได้เลยว่าทหารไทยไม่ใช่ dictator ทหารไทยอาจจะมีเรื่องของการบริหารไม่เก่งหรือเรื่องของการคอร์รัปชันอะไรก็แล้วแต่ แต่ไม่ใช่ dictator ที่คอยลักคนหายไป เอาไปทำทารุณกรรม หรือปกครองกดขี่ประชาชนจนเกิดความกลัวเกรงอย่างแสนสาหัส

...ตัวผมเองก็มีหลักการคือ เราออกความเห็นได้ แต่ต้องมีข้อจำกัด การพูดการเขียนแบบ hate speech หรือเสรีภาพแบบอเมริกา ขอประทานโทษนะ สังคมจะลุ่มจมในที่สุด เพราะเสรีภาพมากเกินไป

เสรีภาพโดยไม่มีขอบเขต โดยไม่มีความรับผิดชอบ เวลานี้ถ้าคุณอยู่ในอเมริกา น่าเป็นห่วงว่าอีก 40 ปีจะเป็นอย่างไร ในทางตรงกันข้าม เมืองไทยเป็นเมืองที่ประเสริฐ น่าอยู่ ผมไม่เคยหมดหวัง”

แลกเปลี่ยน

อาจเป็นชะตากรรมคล้ายกันกับอเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน รัฐบุรุษและหนึ่งในคณะผู้ก่อการของประเทศสหรัฐอเมริกา (Founding Fathers) เจ้าของวาทะ “Real liberty is neither found in despotism or the extremes of democracy, but in moderate governments.” ผู้มักถูกโจมตีว่า ‘ไร้หลักการ’ ความพยายามลอยอยู่เหนือการแบ่งค่าย และหาเส้นทางเดินที่เป็นไปได้ของอำนาจนี้ ดูเหมือนจะทำให้เขาต้องเพิ่มจำนวนศัตรูมากขึ้น

“ผมคิดว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่ทนต่อความเห็นที่แตกต่างกัน เป็นสังคมที่ไม่ค่อยอยากฟังความเห็นที่แตกต่าง และก็ไม่พร้อมที่จะคุยกันในเรื่องความแตกต่างทางความเห็น ทุกสิ่งอย่างจะเป็นขาวเป็นดำ ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นเรื่องผิดเรื่องถูก มีฉันทกับเขา มันก็ไม่ทำให้เกิดบรรยากาศของการพูดคุยแบบติดต่อ คุยแบบต่อเนื่อง คุยให้เป็น dialogue เรียกได้ว่าเรามีแต่ conversation เรามีแต่ debate มีแต่การเถียงกันเพื่อเอาชนะ

...ผมไม่แน่ใจคำว่า dialogue มีในภาษาไทยหรือเปล่า คือ dialogue อาจจะมีข้อยุติหรือไม่ต้องมีข้อยุติก็ได้ มันเป็น on-going process เป็นกระบวนการต่อเนื่อง มันไม่ได้มีขึ้นเพื่อแก้ปัญหา แต่มันมีขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจ ก่อให้เกิดความรู้ที่ดีขึ้น ที่นี้ถามว่าเราสนใจความจริงแค่ไหน เราสนใจตรรกะมากน้อยแค่ไหน เราสนใจความรู้สึกของคนอื่นมากน้อยแค่ไหน ถ้าเผื่อสุดท้ายทุกอย่างมันยังหยุดอยู่ที่ I, me and myself มันก็ลำบาก หลักพุทธศาสนาที่ดีที่สุด สุ. จิ. ปุ. ลี. ‘สุตะ’ คือให้ฟังก่อน แต่สังคมเรามีแต่คนพูด คนฟังไม่ค่อยมี คนฟังที่รู้เรื่องก็ไม่ค่อยมี

...ผมเป็นคนแปลก วิปริตหรือเปล่านั้นไม่รู้ เพราะเวลาเจอคนมีความคิดต่างกับผม ผมอยากจะคุยกับเขา ไม่ได้อยากจะคุยเพื่อโน้มน้าวให้เขามาเห็นตรงกับผม แต่อยากจะคุยกับเขาแบบไม่มีจุดหมายอยู่ตรงนั้น จุดหมายของผมคืออยากรู้ว่าที่เขาไม่เห็นด้วยกับผม ที่เขามีความเห็นแตกต่างกับผม เพราะเหตุใด ผมสนใจอันนั้น บางกรณีอาจจะเป็นเพราะว่าข้อเท็จจริงไม่ตรงกัน ซึ่งก็พูดกันต่อไปได้ว่า ของใครผิดของใครถูก

...แต่อีกกรณีที่ผมยิ่งสนใจมากกว่าก็คือ เขาใช้เหตุผลอะไร เขาใช้ตรรกะอะไร ทำไมเขาคิดถึงแบบนั้น เพราะในบางครั้งบางคราวข้อเท็จจริงอาจจะตรงกัน แต่ข้อสรุปไปคนละเรื่อง ซึ่งผมไม่ได้สนใจเพราะอยากจะเอาชนะหรืออะไร แต่เป็นเพราะผมเป็นของผมนี่ ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะผมเคยอยู่กระทรวงการต่างประเทศ ต้องเจอจากค่อนข้างมาก และก่อนที่เราจะเจอ เราต้องพยายามรู้จุดยืนของแต่ละฝ่าย ต้องรู้ว่าทำไมเขาถึงต้องมีจุดยืนตรงนั้น จุดอ่อน จุดแข็งเขาอยู่ที่ไหน ซึ่งพอคุณฟังดีแล้วทุกอย่างมันจะไม่ abstract คุณกำลังทำกับของจริง”

อุบัติเหตุ-ผล

กล่าวกันว่าอานันท์ไม่ชอบกีฬาอล์ฟ ซึ่งมีนักข่าวบางคนตั้งข้อสังเกตว่าด้วยภูมิหลัง หน้าที่การงาน และไลฟ์สไตล์ของผู้คนที่แวดล้อมอานันท์ ข้อเท็จจริงนี้แสดงถึงความเป็นตัวของตัวเองที่ไม่หวั่นไหว ด้วยวิถีรอบตัวของอานันท์ได้เป็นอย่างดี ผลงานของรัฐบาลอานันท์ 1 ในการเจรจาและแก้ไขสัญญาสัมปทานโครงการโทรศัพท์ 3 ล้านเลขหมายกับเอกชนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐและสร้างความโปร่งใสให้มากขึ้น ทั้งที่ขัดกับความต้องการของผู้กุมอำนาจในกองทัพขณะนั้น ยิ่งทำให้ข้อเท็จจริงนี้ปรากฏชัด อย่างไรก็ตาม หากถามอานันท์ว่าอะไรคือที่มาของความสำนึกและตัวตนเช่นนี้ของเขา บ่อยครั้งอานันท์จะยกความดีให้กับ ‘อุบัติเหตุ’ กระทั่งหนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทมส์ ยังเคยพาดหัวข่าวในปี 1991 ว่า “Thailand Coup Casts Up a Most Reluctant Premier” อันเนื่องมาจากการที่เขาให้สัมภาษณ์ว่าการที่ตนเองได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีถือเป็น “the biggest accident in Thai history”

“ผมเป็นคนทำอะไรไม่เคยวางแผนอนาคต ไม่เคยมีแผนชีวิต ไม่เคยมีความต้องการเป็นนั่นเป็นนี่ทุกอย่างเกิดขึ้นโดยธรรมชาติมากกว่า ที่ผมไปเป็นทูตที่วอชิงตัน ดีซี ก็เพราะถูกบังคับให้ไป ผมไม่เคยอยากไป พอผมอยู่วอชิงตัน ดีซี คุณชาติชาย (ชุนหะวัฒน์) จะเอาผมไปเป็นปลัดกระทรวง ผมบอกขอไม่ไป แต่อีกสามเดือนท่านก็สั่งให้ผมกลับมาเป็นปลัดกระทรวงอยู่ดี ต่อมาที่ผมถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แล้วผมลาออกจากกระทรวงต่างประเทศไปอยู่สหุญเนียน ต่อมา ดร. อำนวย วีรวรรณ ประธานบริษัท ลาออกไปเป็นประธานแบงก์กรุงเทพ ผมจึงได้รับแต่งตั้งเป็นประธานฯ แทน ก็บังเอิญทั้งนั้น ที่ไปเป็นประธานสภาอุตสาหกรรม ก็เพราะบังเอิญมีคนครบวาระ เสร็จแล้ววันดีคืนดี ผมก็ได้รับเชิญให้ไปเป็นนายกฯ 2 ครั้ง ฉะนั้น ถ้าจะถามว่าเป็นอย่างไรเพราะอะไร ผมก็ไม่รู้”

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่อานันท์รู้แน่ชัดว่าส่งผลต่อตัวเขาก็คือบิดา หรือพระยาปริชานุศาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) ซึ่งในหลายมิติเป็นเสมือนภาพต้นแบบของอานันท์ เพราะพระยาปริชานุศาสน์เองก็เป็นผู้ที่มีประสบการณ์หลากหลายทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเคยดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) อันเป็นตำแหน่งสูงสุดของข้าราชการประจำ เมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก่อนจะลาออกมาตั้งบริษัทเพื่อทำหนังสือ Siam Chronicle ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษฉบับแรกของคนไทย และเป็นผู้ร่วมก่อตั้งหนังสือพิมพ์ Bangkok Post

“คุณพ่อผมท่านได้รับทุนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ให้ไปเรียนที่อังกฤษ คู่กับพระยาภะรตราชา (หม่อมหลวงทศทิศ อิศรเสนา) โดยทั้งสองคนถูกส่งไปโดยมีเป้าประสงค์แน่นอนว่าให้ไปเรียนเพื่อดูระบบ public school ของอังกฤษแล้วกลับมาตั้งโรงเรียนในเมืองไทย คุณพ่อท่านจบที่ Shrewsbury School เป็นโรงเรียนเก่าแก่ตั้งมา 500 ปี ส่วนเจ้าคุณภะรตราชาที่ Oundle School ซึ่งทั้งสองโรงเรียนถือว่าเป็นพับลิกสกูลชั้นหนึ่ง ทั้งหมดนี้เพราะรัชกาลที่ 6 ท่านไปทรงศึกษาและชอบพระทัยระบบโรงเรียนแบบพับลิกสกูลของอังกฤษ”

ตรงตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 6 เมื่อบิดาของอานันท์กลับมาประเทศไทย เขาได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้ากรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้รับผิดชอบการจัดตั้งและดูแลโรงเรียนมหาดเล็กหลวงทั่วประเทศ อีกทั้งทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาคนแรกของโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เป็น

อาจารย์สอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นครูของโรงเรียนเทพศิรินทร์และสวนกุหลาบ ก่อนในที่สุดจะได้รับแต่งตั้งเป็นปลัดทูลฉลอง กระทรวงธรรมการ

“ฉะนั้นคุณพ่อผมจริงๆ แล้วเป็นครู และถ้าถามว่าคุณพ่อมีอิทธิพลต่อการพัฒนาตัวผมเองไหม มีมากเลย เพราะว่าคุณพ่อเป็นคนรักครอบครัว และใกล้ชิดกับลูก จะคอยช่วยลูกทำการบ้าน ไม่ใช่เขียนให้นะ แต่ช่วยแนะนำทำให้ลูก คุณพ่อก็คงจะเล่าเรื่องอะไรให้ลูกๆ ฟังเสมอ

...สมัยก่อนตอนโรงเรียนหยุด 2 เดือน ตอนเมษายน-พฤษภาคม ทุกปีคุณพ่อกับคุณแม่ก็จะพา ลูกๆ ไปอยู่หัวหิน เพราะมีบ้านอยู่ นั่งรถไฟแล้วไปต่อรถเกวียน ไปตั้งรกรากอยู่หัวหิน 2 เดือน สมัยก่อนไปที่ก็เหมือนไปตั้งบ้านใหม่ เพราะต้องขนข้าวของไปหมดเลย เครื่องครัวอะไรต่ออะไร แล้วทุกคืนเราก็จะนั่งกันที่ซาดิออน คุณพ่อเปิดเพลงโอเปร่า แล้วก็เล่าให้ลูกฟังถึงความหมาย เพราะเพลงโอเปร่าส่วนใหญ่เป็นภาษาอิตาเลียนหรือเยอรมัน ทำให้พวกเราจะได้ยินเสียงโอเปร่ามาตลอด และฟังรู้เรื่อง ไม่ว่าจะเรื่อง Aida, Carmen, The Marriage of Figaro, La Traviata ท่านเล่าให้ฟังหมด คุณพ่อเป็นคนชอบดนตรี ตอนน้ำท่วม หนังสือไม่มา คุณพ่อจะพาผมนั่งรถรางจากสาทรไปลงเยาวราชเพื่อดูจิว ออกมาก็ไปนั่งรับประทานก๋วยเตี๋ยวบะหมี่หมูแดง ตอนสมัยรับราชการคุณพ่อเคยเล่นโซนกับในหลวงรัชกาลที่ 6 และแน่นอนคุณพ่อชอบโอเปร่ามาก ตอนหลังผมไปเป็นทูต เวลาไปนิวยอร์กก็จะต้องหาทางไปดูโอเปร่าที่ Metropolitan Opera House ไปอิตาลีก็ต้องไป Teatro alla Scala ตลอด

...ผมคิดว่าคุณพ่อมีศิลปะในการเข้าถึงคน เป็นครู แต่ไม่ใช่สอนอย่างเดียว เป็นครูที่คุยแล้วมีต่อเติมให้สนุกขึ้น ตอนคุณพ่อสิ้นชีวิต ในหนังสือฉบับนักศึกษานักเรียนเก่าหลายคนเขียนให้ ตั้งแต่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล พระมหามนตรี ใครต่อใคร หลายคนจะเล่าถึงวิธีการสอนของคุณพ่อ อย่างเวลาคุณพ่อเล่าเหตุการณ์สมัยโรมันที่บรูตัสเพื่อนสนิทจะลอบฆ่าซีซาร์ พ่อจะยกมือชี้หน้าทำท่าซีซาร์ประกอบด้วยแล้วพูด ‘เออ—แกด้วยหรือที่จะฆ่าฉันนี่ (Et tu, Brute?)’ เป็นที่เลื่องลือ ดังนั้นคุณพ่อเก่งมาก เวลาสอนอะไรก็จะสอนง่ายๆ มาถึงเดี๋ยวนี้ ผมว่าสังคมไทยบางทีอบรมลูกไม่ค่อยถูกต้อง มัวแต่สอนให้จำ คุณพ่อผม ท่านไม่เคยสอนให้จำ แต่สอนให้เข้าใจและให้คิด

...การศึกษาต้องให้เด็กแย้งครูได้ ตั้งคำถามได้ อย่างในอังกฤษ เวลาเรียน 1 ชั่วโมง ครูสอนแค่ประมาณ 50 นาที ส่วนอีก 10 นาทีให้นักเรียนใช้พักและเดินเปลี่ยนห้อง การให้เด็กได้เดินเปลี่ยนห้องเดินไปเตะฝุ่นไปบ้าง คุยไป เฮฮาไปบ้าง มันก็ช่วยผ่อนคลายอารมณ์พร้อมที่จะรับวิชาใหม่ แล้วใน 50 นาทีนั้นเขาก็จะสอนหรืออ่านหนังสือให้ฟังบ้าง แต่จะมีเวลาสำหรับคุยกัน โดยไม่ใช่การคุยในลักษณะถามให้เด็กตอบแล้วคอยบอกว่าผิด จนเด็กใจฝ่อ ไม่กล้าตอบ แต่เขาจะถามให้เด็กพูด ไม่สนใจผิดถูก ถามไปเรื่อยๆ จนกว่าเด็กจะคิดและตอบโดยใช้เหตุผล มันก็กลับไปเรื่อง dialogue อีกคือไม่ใช่เรื่องของการคุยกันเพื่อหาผิดถูก แต่เป็นกระบวนการของการสร้างความเข้าใจ ไม่อย่างนั้นคนเราคงไม่สามารถคิดอะไรได้ เพราะทุกสิ่งมันต้องผิดก่อน สิ่งประดิษฐ์ทุกอย่างในโลก ตอนทดลองก็ระเบิดก่อนบ่อยครั้ง”

การศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้บิดาของเขาจะเรียกได้ว่าเป็นหนึ่งในครูและผู้บุกเบิกการศึกษาคนสำคัญของสังคมไทย และอาณันทน์เองก็ถือเป็นผู้ประสบความสำเร็จอย่างมากในด้านการศึกษา โดยได้รับยกย่องให้

อยู่ในทำเนียบศิษย์เก่าดีเด่น (Eminent Old Alleynians) ของดัลลิส คอลเลจที่ซึ่งเขาเรียนชั้นมัธยม อีก ทั้งสำเร็จการศึกษาด้วยเกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ในสาขานิติศาสตร์ กระนั้น เขาระมัดระวัง ที่จะเอาความสำเร็จในอดีตนี้เป็นมาตรฐานของอนาคตที่เขาเห็นว่ากำลังเปลี่ยนแปลงไป

“ผมว่าการศึกษาย้ายไป ผมไปเรียนอังกฤษตั้งแต่อายุ 16 กลับมาอีกทีตอนอายุ 23 แต่จนกระทั่งบัดนี้ บางคนจะส่งลูกไปเรียนอังกฤษ ก็ยังพาลูกมาให้ผมแนะนำ จนผมต้องบอกทุกครั้งว่า ผมรู้จักอังกฤษเมื่อสมัย 70 ปีก่อน เดียวนี้ ต้องเรียกว่าผมไม่รู้จักรบบอังกฤษแล้ว นี่คือสัจธรรมอันหนึ่ง ทุกอย่างต้องมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพูดแล้วนี่ก็เป็นเรื่องน่าเป็นห่วงในสังคมไทย สังคมไทยถือว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นของแปลก เป็นของไม่ธรรมดา ทั้งๆ ที่ในศาสนาพุทธ การเปลี่ยนแปลงนี่คือความแน่นอนที่สุด เป็นสิ่งที่ถาวรที่สุด ดังนั้นถ้าวิถีคิดของคนในสังคมยังกลัวการเปลี่ยนแปลง และขัดขวางต่อต้าน มันจะนำไปสู่การถอยหลังเข้าคลอง อย่างถ้ามีใครมาถามผมว่า ผมรู้จักระบบการศึกษาอังกฤษขณะนี้หรือไม่ ผมบอกได้เลยว่าไม่รู้จักร แต่ถ้าถามว่ามันดีขึ้นหรือไม่ ผมตอบได้เลยว่ามันต้องดีขึ้น

...แน่นอน ระบบการศึกษาของอังกฤษสมัยผมหรือสมัยคุณพ่อผมก็มีข้อดี พับลิกสคูล ของอังกฤษมันเกิดขึ้น และเจริญงอกงามเพราะอะไร เหตุผลคืออังกฤษเมื่อ 300 ปีที่แล้ว ไปสร้างอาณานิคมไว้เยอะ เป็นจักรวรรดิ เพราะฉะนั้น การที่อังกฤษต้องส่งคนไปปกครองอินเดีย เอเชียใต้ แอฟริกา ไนจีเรีย แทนซาเนีย หรือหมู่เกาะแคริบเบียน เขาก็ต้องทำให้มั่นใจว่าคนที่จะไปจะได้รับแรงจูงใจมากพอที่ทำให้เขาอยากไป เพราะสมัยนั้นไปประเทศเหล่านี้ถือว่าไปยากลำบาก โดยอย่างหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจคือ ระหว่างที่อยู่ต่างประเทศ รัฐจะจ่ายค่าเล่าเรียนของบุตรหลานให้หมด ทีนี้พับลิกสคูลในอังกฤษจึงเป็นโรงเรียนประจำทั้งนั้น เพราะมีไว้เลี้ยงดูเด็กที่พ่อแม่ไม่อยู่ แล้วการที่รัฐจ่ายให้หมด ทำให้เกิดโรงเรียนขึ้นเยอะและแต่ละโรงเรียนก็ต้องแข่งกันทำให้ดีเพื่อที่พ่อแม่จะได้ออกส่งลูกเข้ามาอยู่

...แต่ต้องพูดว่าในสมัยนั้น การส่งลูกไปเข้าพับลิกสคูลอังกฤษ หมายถึงการส่งลูกไปให้เรียนรู้อุปนิสัยที่ดี ภาษาอังกฤษเรียกว่าให้ไปสร้าง character คาแรกเตอร์ในที่นี้คือความซื่อตรง ความมีกิริยามารยาท ความมีศีลธรรม ความไม่พุดตด หลายอย่างเขาสร้างด้วยระบบการเรียนการสอน หลายอย่างเขาสร้างด้วยการกีฬา เพราะการเล่นกีฬาช่วยสอนความเป็นคนดีได้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเอาเปรียบคน การไม่คดโกง ความอดทน การเคารพกฎเกณฑ์ การรู้แพ้รู้ชนะ เดียวนี้ คนที่ไปพับลิกสคูลจะนึกถึงเรื่องนี้ไหม ก็คงมีบ้าง แต่ไม่เหมือนสมัยก่อนที่เรียกว่าเป็นการส่งเด็กไปสร้างคาแรกเตอร์จริงๆ

...ปัจจุบันผมรู้แน่นอนว่า หนึ่ง คนอังกฤษที่จะส่งลูกไปเรียนโรงเรียนประจำตลอดมีน้อยลงไป อันที่สอง คนที่มีฐานะดีพอที่จะส่งลูกไปเรียนก็มีน้อยลง อันที่สาม มีคนจำนวนมากกว่าในอดีตที่ไม่คิดว่าการอยู่ในโรงเรียนประจำตลอดเวลาเป็นสิ่งที่ดีกับลูก เช่นกลัวการ กลั่นแกล้งกัน ตอนนั้นผมจึงไม่แน่ใจว่าพับลิกสคูลอังกฤษยังให้ความสำคัญกับคาแรกเตอร์ มากน้อยแค่ไหน ดูเหมือนสำหรับสังคม เรื่องคาแรกเตอร์หรือเรื่องอุปนิสัย ความซื่อตรง ความไม่โกหก มันน้อยลงไปทั่วโลก เช่นจากการเลือกตั้งที่อเมริกา คุณจะเห็นเลยว่าคนไม่สนใจเรื่องพวกนี้”

แคแรกเตอร์

การพูดถึง ‘แคแรกเตอร์’ นำมาสู่อีกประเด็นสำคัญ ผู้ที่ได้ติดตามอ่านปาฐกถา บทสัมภาษณ์ของ อานันท์ จะพบว่าเขาให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการออกแบบระบบหรือโครงสร้างที่จะบังคับหรือจูงใจคนให้เกิดพฤติกรรมที่ต้องการ อย่างที่บทความชื่อ Searching for a Better Structure ในหนังสือพิมพ์ Bangkok Post ปี 1996 เคยเขียนเกี่ยวกับอานันท์ไว้ว่า ““The white-horse knight” is not an image [Anand] encourages. His speeches and interviews, during those brief periods as Prime Minister, emphasized structure, rather than personalities.” อย่างไรก็ตาม ในฐานะผู้ที่ ได้เคยถูกทดสอบอุปนิสัยหรือ ‘คาแรกเตอร์’ มาไม่น้อย เช่นเหตุการณ์ที่เขาถูกสอบสวนแล้วสั่งพัก ราชการในช่วงรัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร ด้วยข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ หรือถูกกล่าวหาว่าได้รับผลประโยชน์มิชอบใน ‘ดีล’ ระหว่างรัฐและเอกชนในสมัยรัฐบาลของเขา อานันท์เชื่อว่าในที่สุด ความเข้มแข็งภายในของมนุษย์ยังเป็นชิ้นส่วนที่ขาดไม่ได้ของการสร้างสังคมที่ดี

“พวกฝรั่งชอบเขียนว่า ที่เมืองไทยสามารถรักษาความเป็นเอกราชมาได้ทุกวันนี้ นอกเหนือจาก พระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ต่างๆ ที่ดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่าง มองการณ์ไกลแล้ว อีกส่วนหนึ่งก็เพราะเรามีระบบราชการที่เข้มแข็ง แต่ผมออกจากระบบราชการมา 45 ปีแล้ว พอมองย้อนกลับไประบบราชการเมืองไทยปัจจุบันนี้ตกต่ำไปเยอะ ข้าราชการไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ความรู้ความสามารถมี แต่ความกล้าหาญในเชิงความคิดก็ดี หรือในเชิงความมั่นใจ ในเนื้องาน ในข้อเท็จจริง ในหลักการเสื่อมคลายไปเยอะ ไม่เป็นตัวของตัวเอง พร้อมจะรับคำสั่งจากผู้มีอำนาจโดยไม่มี การไตร่ตรอง แนนอน ข้าราชการดีๆ ที่เก่งกล้าผมก็ว่ายังมี แต่โดยทั่วไป มักเกิดความ ซื่อซลาด ความแหย ความกลัวอำนาจขึ้นมา

...ผมเคยพูดสนุกๆ ว่าถ้าคุณอยู่ราชการ ในช่วง 5-10 ปีแรกคุณก็ยังแข็งขัน มีไฟ พอเข้าปีที่ 10 คุณจะถูกระบบราชการกลืน ที่นี่ยังอยู่ต่อไป ยิ่งโง่ ยิ่งไม่กล้ารับผิดชอบ ไม่กล้าตัดสินใจ ทุกอย่างต้องตั้ง คณะกรรมการ หลายอย่างที่อยู่ดีควรตัดสินใจได้ ปลัดควรตัดสินใจได้ ก็ไม่ เออะอะอะไรก็ตั้งกรรมการ แล้วเรื่องโง่ มีข้าราชการไม่น้อยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการโง่แบบไม่ตั้งใจ แต่ทำไปเพราะความกลัว นายสั่งก็ต้องทำ ซึ่งเรื่องนี้ความจริงไม่ยากอะไรเลย ถ้าเห็นว่านายสั่งในทางที่ผิด ก็แค่บอกให้นายเขียนเป็น ลายลักษณ์อักษร ที่คนอื่นเขาหลุดไปได้ เพราะเขาสั่งกันทางวาจาไม่มีหลักฐาน แล้วคุณจะไปรับคำสั่ง เขาทำไม

...ไม่รู้่นะ สำหรับตัวผม มันไม่เห็นยากอะไรเลย คนเราทำอะไรตามเนื้อผ้า และชื่อเสียงสุจริต ไม่ต้องกลัวอะไรทั้งสิ้น เจ็บตัวไหม อาจเจ็บ แต่ไม่ต้องกลัว เพราะความจริงมันไม่หนีไปไหน ความจริง ชีวิตผมก็โดนมาเยอะแยะ ผมถูกกล่าวหาว่าโง่มาตั้งกี่ครั้ง คนว่าผมในทีวีมาเป็น 10-15 ปีว่าผมทุจริต แต่ก็ไม่มีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ ก็ปล่อยให้เขาว่าไปสิ ไม่เดือดร้อนอะไรผม เขาเองนั่นแหละจะมีทุกข์ มากขึ้น พูดเท่าไรใครคนก็ไม่เชื่อ นี่เราไม่ได้คิดว่าเราวิเศษกว่าคนอื่นนะ แต่เราแน่ใจว่าเราทำในสิ่งที่ถูกต้อง และชอบธรรม ไม่ละอายใจ ดังนั้นพระเจ้าคุ้มครองเรา ผมเชื่อในกฎแห่งกรรมนะ”

ระบบที่รองรับ

อย่างไรก็ตาม ในเมื่อความเข้มแข็งส่วนบุคคลไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นการสม่ำเสมอ ทั่วไป พันจากเรื่องระดับบุคคล โครงสร้างจึงเป็นสิ่งที่สังคมต้องใส่ใจออกแบบเพื่อรองรับสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็ โครงสร้างทางการเมืองหรือโครงสร้างของตลาด อย่างที่อานันท์เคยให้สัมภาษณ์กับ Asiaweek ในปี 1997 ว่า “คนที่มีด้านไม่ดี ถ้าอยู่ภายใต้กฎที่ปล่อยให้เขาทำตามด้านไม่ดีได้ เขาก็จะทำ แต่ถ้าคุณเอาเขาไปอยู่อีกที่ที่กฎเกณฑ์ไม่ค่อยเปิดโอกาสให้เขาแสดงด้านไม่ดีได้ เขาก็จะอนุโลมตาม ผมไม่ได้บอกว่าพวกเขาจะปฏิรูปตัวเองนะ แต่เขาจะอนุโลมตาม (I will not say they will reform, but they may conform.)”

“ลองคิดดู ปัญหาเรื่องระบบอาจเป็นเพราะเมืองไทยไม่มีนักปราชญ์จริงๆ ผมไม่ได้พูดถึงนักปราชญ์ในทางวรรณคดี แต่หมายถึง thinker ของเราไม่มี ไม่เหมือนจีน อินเดีย อียิปต์ กรีซ คือเราไม่มีนักคิดที่จะคิดพวกเรื่องระบบ เรื่อง abstract ไม่ได้คิดแค่เรื่องประเด็นปัจจุบัน นักคิดที่เวลามองอะไร มองภาพรวม มองไกล เราไม่มี บางทีเราเป็นประเภทสุขเอาเผากิน เก่งในการแก้ไขด้วยปฏิญาณ ภาษา อังกฤษใช้คำว่า pragmatism ก็ไม่ใช่ว่าเป็นของไม่ดี แต่มันไม่พอ เพราะว่าปัญหาบ้านเมือง ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาการเมือง ปัญหาสังคม ปัญหาโครงสร้างต่างๆ มันต้องคิดเป็นกระบวนการ มันไม่ใช่คิดทีละจุด ไม่ใช่แก้ทีละจุด เพราะแก้ทีละจุด มันจะไปโผล่อีกที่นึง จะบอกว่าเหตุผลเป็นเพราะเราเป็นประเทศใหม่ก็ไม่ได้ เพราะเราก็ 700 ปีมาแล้ว อย่างอเมริกาเขาก็มีนักคิดเยอะแยะต่างๆ ที่เขาเกิดมาแค่ 250 ปี อย่างคนร่างรัฐธรรมนูญเขาก็เป็นนักคิดแทบทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็ โทมัส เจฟเฟอร์สัน เบนจามิน แฟรงคลิน เจมส์ เมดิสัน อเล็กซานเดอร์ แฮมิลตัน ใครต่อใคร

...ยกตัวอย่างเรื่องผลประโยชน์ขัดแย้ง เรื่อง conflict of interest ภาษาไทยไปแปลผลประโยชน์ทับซ้อน แต่จริงๆ มันเป็ผลประโยชน์ขัดแย้งกัน ผมเคยมีประสบการณ์ตอนอยู่ภาคเอกชน หลักการคือ ต้องมีการแบ่งแยกระหว่างผู้ประกอบการ (operator) กับผู้ควบคุม (regulator) สมมติผมเป็นผู้ส่งออกผ้า ซึ่งมีโควตาว่าจะให้ส่งออกมาอย่างน้อยแค่ไหน ถ้าคุณใช้คณะกรรมการตั้งโดยกระทรวงพาณิชย์เป็นผู้กำหนดโควตาให้กับบริษัท แล้วคุณเอาผู้ที่เป็นผู้ประกอบการในบริษัทสิ่งทอมาเป็คณะกรรมการนี้ มันคือผิดทันที เพราะเป็นไปไม่ได้เลยในหลักการที่จะเอาผู้ประกอบการมาเป็ผู้ควบคุม มันตลกใช้ไหม แต่เมืองไทยทำเสมอเลย”

อานันท์สไตล์

ในขณะที่อานันท์ไม่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลปัจจุบัน เขาพร้อมที่จะแบ่งปันวิธีการทำงานในแบบของรัฐบาลอานันท์ ซึ่งในแต่ละวาระมีระยะเวลาตัดสินจนวนนับเป็หลักเดือนมากกว่าปี แต่กลับประสบความสำเร็จในการทำงานปฏิรูปให้เป็ผลหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็การให้เสรีภาพกับสื่อ การออกกฎหมายคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การต่อสู้กับการระบาดของโรคเอดส์ หรือการสร้างความโปร่งใสให้กับการร่วมทุนระหว่างรัฐกับเอกชน ฯลฯ อย่างที่คณะกรรมการรางวัลรามอนแมกไซไซ สรุปลเหตุผลการให้รางวัลนี้แก่อานันท์ในปี 1997 ในสาขา Government Service ว่าเป็เพราะความสามารถของเขาในการ “รักษา

โมเมนตัมของการปฏิรูปและประชาธิปไตยได้แม้ในช่วงยามแห่งวิกฤตและการปกครองโดยทหาร”

“ผมเลือกคนที่ทำงานเป็น คนที่ไม่โกง แล้วก็ปล่อยให้เขาทำ เราแค่คุมอยู่ข้างบน เลือกเอาคนที่พูดภาษาเดียวกัน คือพูดแล้วรู้เรื่อง แต่ไม่ใช่ว่าเอาเฉพาะคนที่มีความเห็นตรงกันทั้งหมด ไม่ใช่ที่ผมทำเรื่องต่อต้านเอดส์ แล้วคนอื่นจะเห็นด้วยเหมือนกันทั้งหมดนะ ดังนั้นผมให้เถียงกันเต็มที่ในกรม. แต่พอเป็นมติกรม.แล้ว ขออย่าไปพูดคัดค้านข้างนอก กรม.ของผมเป็นคนมีระเบียบวินัย ตอนที่ให้พูดเขาก็พูดกันเต็มที่ คัดค้านบ้าง โต้เถียงก็มาก แต่พอถึงจุดหนึ่งสรุปว่าจะไปทางนี้ ก็ถือว่าจบ จะไม่มีออกมาพูดในเชิงต่อต้านไม่เห็นด้วย เพราะไม่เงินทำงานไม่ได้ การเป็นกรม.คือต้องรับผิดชอบร่วมกัน

...ดังนั้น ผมจึงไม่เคยให้มีการออกเสียง แต่พยายามหาฉันทามติ เปิดโอกาสให้เขาพูดได้เต็มที่ ไม่ใช่เขาพูดแล้วคอยแต่บอก ‘ไม่ใช่ๆ ผิดๆ’ ฟังเขาให้จบเสียก่อน มันเสียอารมณ์นะ พอจะพูดอะไรขึ้นมาอีกคนก็คอยแต่ ‘เข้าใจแล้ว ผมรู้หมดแล้ว’ แล้วไม่รู้จริง มันเป็นจิตวิทยา พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ท่านถึงได้พูดชัดว่าจะทำอะไรต้องเข้าถึง-เข้าใจ ถึงค่อยทำ คำว่า ‘เข้าถึง’ นี่สำคัญ การเข้าถึงไม่ใช่เรื่องของกายภาพ ไม่ใช่เข้าถึงตัว แต่คือเข้าถึงใจเขา และก็ต้อง ‘เข้าใจ’ เข้าใจคือเข้าถึงใจ ไม่ได้แปลว่า ‘เห็นด้วย’ นะ เข้าใจคือเข้าใจว่าทำไมเขาถึงคิดแบบนั้น

...เวลาคนมีปัญหา ไม่รู้จะทำอย่างไร คุณก็แค่ฟังเขา คุณนั่งฟังเขาชั่วโมงหนึ่ง พอเสร็จแล้วคุณค่อยพูด อย่างนี้คุณชนะใจเขา 50 %แล้ว เพราะเขาไปที่ไหน พอเขาพูด 10 นาที คนก็ ‘พอแล้ว เข้าใจแล้ว’ ฟังนี้สำคัญ ความสามารถในการฟัง คืออดทนที่จะฟังในสิ่งที่เรารู้ว่าอาจจะไม่จริง อาจจะเหลวไหล แต่อย่างน้อยคุณก็ได้ฟังเขาแล้ว และคุณจะช่วยชีวิตเขาเลย คำว่า Patience หรืออดทนก็เรื่องหนึ่ง แต่ที่ผมอยากจะเน้นคือคำว่า Empathy และ Compassion สองคำนี้ ทำให้คุณเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน

...ปัญหาในบ้านเมืองหลายอย่างมาจาก หนึ่ง ไม่ฟัง สอง ฟังแล้วไม่เข้าใจ หรือที่ร้ายสุด คือฟังแล้วเข้าใจผิด โอโห---เสร็จเลย แต่ที่นี่ไม่ใช่ปัญหาเฉพาะของเรา ต่างประเทศก็เป็น ดูอย่างอเมริกา คน 300 ล้านคน เล็กโตนัลด์ ทรัมป์ มาเป็นประธานาธิบดี มันก็แสดงอะไรบางอย่าง ผมเห็นนักข่าวไปสัมภาษณ์คนๆหนึ่งว่าระหว่างอยู่ในรถคันหนึ่ง ทรัมป์พูดจาไม่ดี ดูถูกผู้หญิง เรียกว่าหยาบคายเลย ดังนั้นนักข่าวถามว่าคนๆนั้นยังสนับสนุนทรัมป์ไหม เขาก็บอกยังสนับสนุนอยู่ ถามต่อว่าเพราะอะไร เขาตอบว่าอะไรู้ไหม เขาตอบว่าเขายังสนับสนุนทรัมป์อยู่ เพราะว่าตอนที่ทรัมป์พูด ทรัมป์ไม่คิดว่ามีการบันทึกไว้ ถ้าทรัมป์รู้ว่ามีการบันทึก เขาคงไม่พูด เห็นไหม นี่ขนาดคนอเมริกันนะ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้เสมอถ้าเราไม่รู้จักฟัง”

ในเมื่อปัญหาเชิงระบบหลายอย่างเป็นสิ่งที่อำนาจที่ได้กล่าวถึงและชี้แนวทางแก้ไขไว้ตั้งแต่เมื่อหลายสิบปีก่อน น่าสงสัยว่าเขารู้สึกท้อหรือไม่ที่การขับเคลื่อนสิ่งต่างๆ ดูจะใช้เวลามากกว่าการค้นพบคำตอบบนานนัก

“คุณอย่าคิดอะไรมาก คนอย่างนายอานันท์จะมีความหมายอะไร ลองนึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ท่านรับสั่งบางเรื่อง เช่น เรื่องป่าไม้ เรื่องคนอยู่ไม่ได้ละเมิดป่า แต่คนเขียนกฎหมายกลับไปละเมิดสิทธิเขา ท่านรับสั่งมา 30-40 ปีแล้ว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ท่านก็รับสั่งมา 20-30 ปีแล้ว เหมือนกัน กว่าสังคมจะเริ่มเข้าใจ

...อย่างที่เขาพูดกันว่า ‘รวยกระจุก-จนกระจาย’ หลายเรื่องเป็นอย่างนั้นะในเมืองไทย สิ่งที่ไม่ควรกระจุกก็กระจุก สิ่งที่ไม่ควรกระจายก็กระจาย แต่ในขณะเดียวกัน สิ่งหนึ่งที่ผมอยากจะพูดคือ เมืองไทยมีปัญหาหนัก และเป็นปัญหาที่ร้ายแรง แต่อย่าไปคิดว่าเราเป็นคนเดียวที่เป็นเจ้าของปัญหา ทุกประเทศมีปัญหาหมด แล้วหลายประเทศมีมาก่อนเราก่อนอีก ดังนั้นก็ต้องค่อยๆ แก้ไป อย่าคิดว่าปัญหาทุกอย่างจะแก้ได้แบบ instant coffee มันไม่มีในโลก

...ผมไม่กล้าพูดว่าหมดหวังหรอก แต่ก็เห็นว่าผมยังอยู่ในเมืองไทย ผมไม่เคยกระเสือกกระสนอยากทำกรีนการ์ด ลูกหลานก็ยังอยู่เมืองไทยทั้งหมด”

คำตอบที่เปลี่ยนไป

ในประเทศที่ปัญหามีมาก คนแก้ปัญหามีน้อย และคนที่เคยพิสูจน์ว่าแก้ปัญหาได้ยังมีน้อยกว่านั้น เข้าไปอีก ไม่แปลกที่ชื่อของอานันท์ถูกคาดหวังให้เป็นคำตอบในทุกเรื่อง ชื่อเขาปรากฏเป็นกรรมการหรือประธานกรรมการในองค์กรที่มีภารกิจเกี่ยวกับงานปฏิรูปหลากหลาย ไม่ว่าจะเรื่องสิ่งแวดล้อม การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม กระทั่งการให้เขาเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลายคนไม่เคยตัดออกจากความคิดอย่างแท้จริง

“คุณต้องถามด้วยว่า อยากได้คุณอานันท์ตอนอายุเท่าไร เพราะไม่เหมือนกัน นายอานันท์ตอน 30-50 เนี่ยเรียกว่าเป็นคนตรงเหลือเกิน เห็นอะไรไม่ถูกไม่ต้อง เปรี้ยวเลย ถ้าเรียกข้าราชการมาพบนี้เขาตัวสั้นเลย เลขาส่วนตัวที่นิวยอร์ก ซึ่งเป็นผู้หญิงฝรั่งก็ยังร้องไห้ เพราะผมค่อนข้างจะตรงเปรี้ยวๆ และใจร้อนมาก ทำอะไรต้องเสร็จทันที ไม่ค่อยเกรงใจความรู้สึกของคนอื่น อย่างผมอยู่กระทรวงต่างประเทศแล้วไปว่าเขาไม่มีสันหลังหรืออะไรต่ออะไร แต่คนไม่เกลียดชังผม เพราะว่าผมเป็นคนไม่เก็บอารมณ์ ผมเปรี้ยวแล้วก็หมด ตอนเย็นก็เฮฮา สังสรรค์กันได้ ไม่ nagging ดุก็ดุหนเดียว เวลาส่วนตัวก็เฮฮา

...แต่พอเริ่มแก่ตัว เริ่มมีปัญหาในชีวิตมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือการที่ภรรยาป่วยหนัก ผมก็เจอสังขรณ์ว่าเราต้องแบ่งได้ว่าอันไหนเป็นทุกข์จริง อันไหนเป็นทุกข์ไม่จริง อย่างเรื่องถูกกล่าวหาเป็นคอมมิวนิสต์นี่เป็นเรื่องจิบจ้อยมาก เพราะผมไปมุ่งพุ่งเพลิงไปที่เรื่องสุขภาพของภรรยาผม

...และผมโชคดี การทำงานหลายอย่างทำให้โลกทัศน์ของผมกว้างขึ้น ชีวิตผมขึ้นเร็วเหลือเกิน เป็นทูตตอนอายุ 34 เป็นปลัดกระทรวงอายุ 43 ลาออกตอนอายุ 49 ไปอยู่สหยูเนี่ยน ถ้าอยู่แต่ในระบบราชการ โดยเฉพาะข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศสมัยก่อน มุมมองจะแคบมาก ผมจะไม่รู้จักโลกของความจริงเลย แต่พออยู่ภาคเอกชน ผมได้พบกับคนต่างจังหวัด ได้พบเอ็นจีโอ ได้พบนักธุรกิจ ได้มาอยู่การเมือง ได้พบกับคนไทยอีกมากมาย สนุกสนานมาก ผมก็เริ่มเปลี่ยน แต่ core value ไม่เปลี่ยนนะ อะไรที่ผมคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต สิ่งที่ผมยึดถือ เรื่องความซื่อตรง ความไม่คดโกง ความมีศีลธรรม ความชอบธรรม การไม่พูดปด สิ่งพวกนี้ยังคงเดิมอยู่ แต่ใจเย็นขึ้น แล้วก็มีความเห็นใจคนมากขึ้น

...อย่างที่ผมเล่า ออกมาแล้ว มีคนมาหาผมมากขึ้น แล้ว 20 % ของคนที่มาหาผม มีแต่ความทุกข์ มาเล่าให้ฟัง ผมก็นั่งฟังเขา ผมแก้ปัญหาให้กับคนหลายชีวิตโดยที่ผมไม่ต้องทำอะไรเลย แค่ฟัง และเตือนสติเขา

...แล้วบางสิ่งบางอย่าง อย่าไปต่อสู้มากนัก ปล่อยวาง”

ขณะหนึ่งก่อนเริ่มสัมภาษณ์ เนื่องจากอานันท์ต้องเดินมาสักระยะหนึ่งก่อนถึงห้องสัมภาษณ์ แจ็ก เกิดกัณลมที่ผู้ช่วยหยิบยื่นให้เขาสวมใส่ดูเหมือนจะชวนให้คนวัย 85 อย่างเขาร้อนอึดอัด อานันท์ถามว่า จำเป็นด้วยหรือที่ต้องใส่แจ็กเก็ตในการสัมภาษณ์ เมื่อได้รับคำตอบว่าไม่จำเป็น เว้นแต่ช่วงถ่ายรูปเมื่อเสร็จการสัมภาษณ์ เขารีบบอกว่า “อย่างนั้นใส่แล้วถ่ายเลยตอนนี้ไม่ดีหรอก ถ่ายเสร็จแล้วจะได้ถอดเลย ไม่ต้องใส่อีก” ซึ่งทางหนึ่งนับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นสไตล์การทำงานแบบรวบรัดเน้นผลของอานันท์ที่ได้เป็นอย่างดี แต่ในขณะเดียวกัน ก็ทำให้รู้ว่าสำหรับหลายๆคนที่รอคอยให้เขาเป็น ‘อัศวินในเกราะที่มีประกายแสง (a knight in shining armor)’ เข้ามาแก้วิกฤตของประเทศอีกสักครั้ง สิ่งนั้นดูจะเป็นความคาดหวังที่ไม่สมเหตุสมผล

อานันท์ได้ถอดเกราะนั้นออกนานแล้วเมื่อเสร็จงาน ขณะนี้เขาขอเพียงทำหน้าที่ช่วย ‘รับฟัง’ อย่างเข้าใจถึงเท่านั้น